

G'arb olimlarining shaxsda diniy e'tiqodning yuzaga kelishi va uning psixologik asoslariga doir konsepsiyalari.

Xalqaro Nordik Universiteti

Komilov Kamronbek Kamoljon o'g'li

Pedagogika va psixologiya yo'nalishi

email:kamronbek613@gmail.com

tel raqam:(90)015 75 17

Annotatsiya: Mazkur maqolada G'arb olimlarining shaxsda diniy e'tiqod yuzaga kelishi va uning psixologik asoslariga doir masalalar, olib borilgan ishlar va ishlab chiqilgan konsepsiyalar haqida so'z boradi. Diniy e'tiqodning xususiyatlari uning predmeti va diniy e'tiqodning psixologik mohiyatiga shaxsning hissiy sohasi hodisasi sifatidadagi yondashuvlar yoritib berilgan.

Аннотация: В данной статье говорится о вопросах возникновения религиозной веры у человека и ее психологических основах, проведенной работе и концепциях, разработанных западными учеными. Выделены характеристики религиозной веры, ее предмет и подходы к психологической сущности религиозной веры как явления эмоциональной сферы личности.

Abstract: This article talks about the issues of the emergence of religious belief in a person and its psychological foundations, the work carried out and the concepts developed by Western scientists. The characteristics of religious faith, its subject and approaches to the psychological essence of religious faith as a phenomenon of the emotional sphere of the individual are highlighted.

Kalit so'zlar: Islom dini, musulmon, mutaffakkir, e'tiqod, konsepsiya, g'oya, ruh, ishonch, ong, tafakkur, shaxs, ichki olam, avtoritarizm.

Ключевые слова: Исламская религия, мусульманин, мыслитель, вера, концепция, идея, дух, вера, разум, мышление, личность, внутренний мир, авторитаризм.

Key words: islam religion, Muslim, thinker, belief, concept, idea, spirit, faith, mind, thinking, personality, inner world, authoritarianism

Diniy e'tiqod masalasi bugungi kunda g'arb va sharq psixologiya sohasidagi eng qiziqarli mavzulardan biri bo'lib, olib borilayotgan tadqiqot ishlarining asosiy mavzularidan biri bo'lib xizmat qilmoqda. Diniy e'tiqod - bu inson psixikasining integral, qadriyatlarni birlashtiruvchi shakllanishi bo'lib, unda barcha asosiy ruhiy hodisalar: kognitiv, fantaziya, hissiy-irodaviy, ongsiz, diniy mazmun bilan to'ldirilgan. Unda inson psixikasining hissiy-irodaviy va ongsiz tarkibiy qismlari ustun rol o'ynaydi. Diniy e'tiqod psixologiya, sotsiologiya, falsafa fanlarning o'rganilish predmeti bo'lib xizmat qiladi.

E'tiqod hodisasining mohiyati, uning psixologik xususiyatlari to'g'risida tadqiqotchilar o'rtasida yagona kelishuv mavjud emas. Shunday qilib, Y.F. Borunkov e'tiqod jarayonini ong elementi sifatida tavsifladi, K.K. Platonov "Tasvirlarni, xayollarni rang beruvchi va voqelik illyuziyasini yaratuvchi tuyg'ular va ular haqida bilish" deb ta'riflaydi. V.R. Bukin va B.A. Erunov e'tiqodni insonning atrofdagi odamlarga va tabiatga munosabati bilan bog'liq bo'lgan asosiy qobiliyati, T.P. Skripkina esa, e'tiqodni – qabul qilish akti bilan psixologik bog'liq bo'lgan ong hodisasi deb ta'riflaydi.

A.M. Dvoynin e'tiqod hodisasini o'rganishga ba'zi psixologik yondashuvlarda quyidagi xatoliklarni aniqlaydi:

1. E'tiqodni mazmunini qabul qilish, tan olish mexanizmi sifatida qarash;
2. E'tiqodga mavhum tushuncha sifatida qaralib, uning psixologik jarayon sifatida "asossiz" deb qabul qilinishi;

3. E'tiqodni tarkibiy qismlar (intellektual, hissiy, irodaviy) yig'indisi sifatida ko'rib chiqishda elementarizm, uning "boshqa hodisalarda aralashib ketishi";
4. E'tiqodning maxsus voqelik sifatida mistifikatsiyalanishi.

B.S. Bratus nazariyasi e'tiqodning psixologik mohiyatini ochib berishda alohida ahamiyatga ega. U nafaqat e'tiqod va boshqa psixologik hodisalar o'rtasidagi tafovutni kuzatdi, balki ular bilan bog'liqlik mohiyatini ham belgilab berdi. Uning fikricha, e'tiqod - har qanday murakkab tarzda tashkil etilgan har qanday faoliyatni amalga oshirishning zaruriy shartidir. Faoliyat haqida gapirganda, muallif uni muvaffaqiyatli amalga oshirish uchun qaror qabul qilish, motivatsiya, aqlning dalillari, iroda harakatlari yetarli emasligini ta'kidlaydi. Shaxs psixologiyasida e'tiqod fenomeni mualliflar tomonidan hissiyotlar, his-tuyg'ular, kechinmalar, munosabatlar, harakatlar va boshqa shu kabi psixik jarayonlar bilan bog'lanadi.

Diniy e'tiqodning xususiyatlari uning predmetining o'ziga xosligidadir. Diniy e'tiqodning predmeti - g'ayritabiiy narsalarning mavjudligi. Dindor kishi ko'rinadigan va haqiqatda idrok qilinadigan moddiy dunyodan tashqari, boshqa dunyo, ruhiy mavjudotlar, g'ayritabiiy kuchlar ham borligiga ishonadi, bu erda inson tushunishi mumkin bo'lmagan boshqa qonunlar ishlaydi va bu g'ayritabiiy dunyodagi barcha o'zgarishlar va moddiy dunyo o'z ichiga oladi.

Diniy e'tiqodning psixologik mohiyatiga shaxsning hissiy sohasi hodisasi sifatida qarash mavjud. Ular diniy e'tiqodni tuyg'u sifatida yozganlar (Jeyms, Platonov 1984, Granovskaya 2004, 2010, Zenko 2005). Umumiy psixologiya sifatida belgilanishi kerak bo'lgan ushbu talqinlarga qo'shimcha ravishda irodaviy jarayonlarni qamrab oluvchi va uning mavzusini shaxsiy baholashni o'z ichiga olgan.

Ayrim mifologik hodisalarning real yuz berishida, ularning takrorlanishida, kutilayotgan mifologik hodisaning boshlanishida, bunday hodisalarga aralashishda; mantiqiy, yana bir ijtimoiy-psixologik tushuncha mavjud, unga ko'ra diniy e'tiqod

diniy hokimiyatga ishonishdir. Demak, ijtimoiy psixologiyaga oid lug'atlarda biz diniy e'tiqodning shunday talqinini uchratamiz.

Diniy e'tiqod-bu:

1. Diniy dogmalar, matnlar, g'oyalar va boshqalarning haqiqatida;
2. Predmet mazmunini tashkil etuvchi mavjudotlar, xossalar, aloqalar, transformatsiyalarning ob'ektiv mavjudligiga (ular gopostasizatsiya jarayonining mahsuli - mustaqil mavjudlikni mavhum tushunchalarga bog'lash, umumiy xususiyatlar, munosabatlar va sifatlarni mustaqil mavjud ob'ektlar sifatida ko'rib chiqish);
3. Ob'ektiv ko'ringan mavjudotlar bilan muloqot qilish, ularga ta'sir o'tkazish va ulardan yordam olish imkoniyati;
4. Yarim mifologik hodisalarning real yuz berishida, ularning takrorlanishida, kutilayotgan mifologik hodisaning boshlanishida, bunday hodisalarga aralashishda.

Diniy e'tiqodda turli psixik jarayonlar va birinchi navbatda, tasavvur hukmron rol o'ynaydi. Chuqur diniy e'tiqod inson ongida g'ayritabiiy mavjudotlar haqidagi g'oyalar va ularning o'ziga nisbatan hissiy va qiziqish uyg'otishi mumkin bo'lgan yorqin tasvirlari mavjudligini nazarda tutadi.

R.M. Granovskaya diniy e'tiqodning quyidagi asosiy xususiyatlarini belgilaydi: qalbni Xudoga qo'yish, ishonish, hurmat qilish, sevish, ma'qullash va axloqqa intilish. E'tiqod ko'r-ko'rona e'tiqod bilan cheklanib qolmaydi, balki ma'lum darajada bu dinda mutlaq narsa sifatida tarbiya va ta'limga kiritilgan mohiyat va tamoyillar haqidagi bilimlar bilan bog'liq. "Ishonch"ga urg'u berilgan holda, e'tiqod ma'lum bir diniy tizimning asosiy qoidalarini mafkuraviy va psixologik jihatdan qabul qilish deb ta'riflanadi.

P.A.Florenskiy shuningdek, diniy e'tiqodni- "Ruhni najot bilan ta'minlaydigan shunday harakatlar va tajribalar tizimiki, ya'ni ma'naviy hayotning shunday muvozanati bizning ichki dunyomizni unda yashiringan tartibsizlikdan

qutqaradi va qalbda tinchlik o'rnatadi, butun jamiyatni, butun tabiatni tinchlantiradi" deb ta'riflagan.

Bizning fikrimizcha, diniy e'tiqodning eng to'liq, hajmli ta'rifi uning asarlarida mahalliy olim Moskalets V.N. Diniy e'tiqodni inson psixikasining integral yaxlit shakllanishi sifatida belgilaydi, unda barcha asosiy psixologik hodisalar: kognitiv-tafakkur, fantaziya, hissiy, irodali, ongsiz namoyon bo'ladi. E'tiqod tuzilishida ular diniy mazmun bilan to'ldiriladi. Diniy e'tiqodning mantiqsizligi, intuitivligi shundan iboratki, uning mazmuni ishonchliligi va haqiqatiga qaramay, e'tiqod sub'ekti o'z predmetining ob'ektiv haqiqatini oqilona (ilmiy, mantiqiy) dalillar bilan yetkaza olmaydi.

Ba'zi tadqiqotchilar (Shleyermaxer F., Feyerbax L.A.) e'tiqodning shakllanishi va faoliyatida hissiy tajribaning ahamiyatini oshirib, boshqalarning rolini (ehtimom, qo'rquv, sevgi, qayg'u, umidsizlik) kamaytirdilar. Shunday qilib, F. Shleyermaxer asosiy diniy tuyg'u - qaramlik hissi ekanligini aniqladi. Ammo bunday o'ziga xos hissiy holat yo'q. Qaramlik holati aqliy, ongli ravishda ochiladi. Bu jarayon sub'ektning munosabatini va uning birinchi hissiy reaksiyalarini ko'rsatadi. Shuning uchun F.Shleyermaxer qaramlik tuyg'usini tavsiflab, muqaddas hayrat kabi hissiy kechinmalarni tahlil qildi.

L.A. Feyerbax dinning asosiy psixologik izohini qaramlik tuyg'usidan izlagan va ayni paytda bu mutlaqo tuyg'u emasligini tushungan. Va u o'zining ateistlardan farqini shundan ko'rdiki, u dinni tushuntirish psixologiyasi uchun nafaqat salbiy, balki ijobiy motivlarni, nafaqat nochorlik va qo'rquvni, balki qarama-qarshi tuyg'ularni: quvonch, minnatdorchilik, sevgi va hurmatni qo'llagan.

Xulosa qilib aytganda, inson fe'l-atvori va tabiati jihatidan ijtimoiy shaxs hisoblanadi. Chunki u yakka o'zi yashay olmaydi va hayotiy faoliyatida boshqa insonlar bilan o'zaro oilaviy munosabatlar jarayonida shakllanadi. Inson oilaviy munosabatlarda tinch va xotirjam yashay olishi uchun hamjihatlik, javobgarlik,

o‘zaro kelisha olish kabi xislatlarga ega bo‘lishi kerak. Ruhiiy salomatlikni ta‘minlash dagi eng muhim ko‘rsatmalar diniy e‘tiqodni ruhiy va ijtimoiy muvofiqlashtirish uchun inson axloqiy, aqliy va ijtimoiy sifatlarga ega bo‘lishi zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Alimov X.G. Din psixologiyasi; Toshkent. 2019-yil.
2. Allport G. The Individual and his Religion / Allport G. – N.Y., 1950. – P. 141–142.
3. Arterburn S. & Felton J. “Toxic Faith: Understanding And Overcoming
4. Religious Addiction”, Fordham University press. N.Y., 1992.
5. Argyle M., Beit-Hallalmi B. The Social Psychology of Religion L, – Boston, 1975.
6. Argyle, M. Psychology of religion. – Canada: Routledge West 35th Street, New York, 2000. – 570 p.
7. Andreeva G.M. ‘Ijtimoiy psixologiya’ Moskva 2001y.
8. A. Akramova "Ijtimoiy psixologiya" o`quv qo`llanma. Tdiu 2008
9. Adizova T.M. O`quvchilarning shaxslararo munosabatlari psixologik
10. Борунков Ю. Ю. Структура религиозного сознания / Борунков Ю. Ю. – М. : Прогресс, 1991. – 240 с.